

Archeologienota

Overmere - Brielstraat 2019

Bureauonderzoek

RAPPORT

Rapporten van Erfpunt – team Onderzoek

130

Opdrachtgever

EDW Invest, Weynstraat 164B, 9100 Sint-Niklaas

Project

Overmere - Brielstraat 2019

Projectcode Agentschap Onroerend Erfgoed

2019G268

Uitvoerder project

Erfpunt – cel Onderzoek

OE/ERK/Archeoloog/2016/00101

Regentiestraat 63

9100 Sint-Niklaas

Auteurs

Thierry Van Neste, Marjolijn De Puydt

Wetenschappelijke begeleiding

Niet van toepassing

© Erfpunt – cel Onderzoek, 2019

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Erfpunt.

Erfpunt aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

ISSN 0778-3841

Erfpunt - cel Onderzoek

Regentiestraat 63

9100 Sint-Niklaas

Tel +32 (0)3 778 87 59

onderzoek@erfpunt.be

www.erfpunt.be

www.facebook.com/Erfpunt

<https://sketchfab.com/Erfpunt>

1. Beschrijving van de uitgevoerde werken

1.1. Verantwoording

Ter hoogte van de Brielstraat 23 te Overmere (Berlare) zal EDW Invest een nieuw woonproject realiseren. In het kader van de geplande werkzaamheden is een archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem (bureauonderzoek) verplicht.

Dit onderzoek werd uitgevoerd door de cel Onderzoek van Erfpunt. Het verslag van resultaten werd opgesteld door Thierry Van Neste en Marjolijn De Puydt.

1.2. Administratieve gegevens

Projectcode

2019G268

Wettelijk depot

ISSN 0778-3841

Betrokken actoren

Erkende archeoloog: Erfpunt (OE/ERK/Archeoloog/2016/00101)

Veldwerkleider: Thierry Van Neste

Assistent-archeoloog: Marjolijn De Puydt

Wetenschappelijke advisering: niet van toepassing

Opdrachtgever

JKVEDW Invest, Weynstraat 164B, 9100 Sint-Niklaas

Vindplaatsnaam

Overmere - Brielstraat 2019

Provincie

Oost-Vlaanderen

Gemeente

Berlare

Deelgemeente

Overmere

Plaats

Brielstraat

Toponiem

Brielstraat, Den Briel

Coördinaten (Lambert '72)

Noord: 193135,943

Oost: 122455,72

Zuid: 192970,99
West: 122362,41

Kadastrale gegevens

Berlare, Afdeling 3, Sectie B, percelen 303D2, 303G2, 304D en 304G

Kadasterplan: kaart 2

Topografische ligging

Kaart 4

Begindatum

30 juli 2019

Einddatum

14 augustus 2019

Relevante termen uit de Inventaris Onroerend Erfgoed

Typologie: villa's (bouwkundig erfgoed)

Datering: Onbepaald, nieuwste tijd (19de-21ste eeuw), interbellum, na WO II

Stijlen: cottagestijl

Culturen: niet van toepassing

Materiaal: niet van toepassing

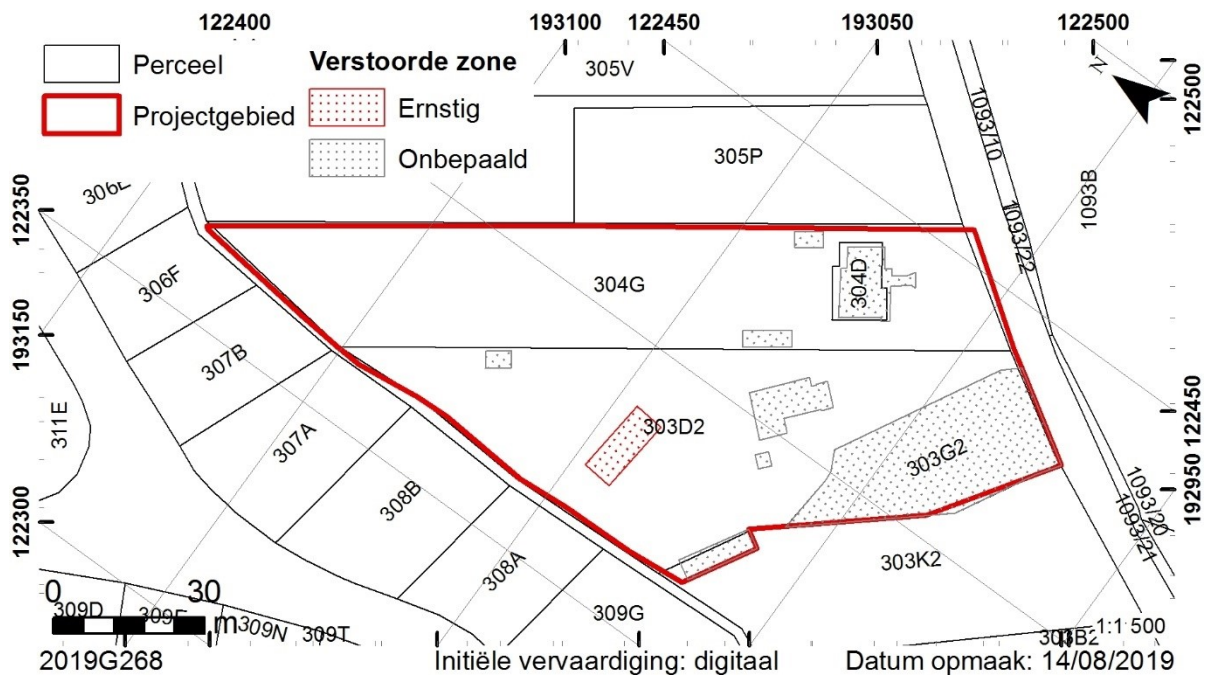
Soort: niet van toepassing

Gebeurtenis: bureauonderzoek

Verstoorde zones

Binnen het projectgebied zijn meerdere gebouwen aanwezig. Het gaat om twee woningen, een horecazaak en meerdere garages/stallen. De precieze mate van verstoring die gepaard ging met de oprichting hiervan is niet gekend. In het geval van de garages/stallingen kan waarschijnlijk uitgegaan worden van een beperkte verstoring van de ondergrond. Bij de woningen en horecazaak is mogelijk sprake van een ernstiger verstoring. Aangezien deze echter niet met zekerheid vastgesteld kon worden, dient uitgegaan te worden van een minimale verstoringsgraad. Enkel bij de villa met huisnummer 19 (perceel 304D) is sprake van een kelderverdieping. De precieze omvang hiervan is jammer genoeg niet gekend. Deze villa zal echter behouden blijven bij de nieuwe inrichting, waardoor de verstoringsgraad in het kader van dit onderzoek niet van belang is.

Op perceel 303D2 is een zwembad aanwezig. De diepte van de bodem gaat van 1,20 m in het oosten naar 1,55 m in het westen. Gezien de beperkte diepte van de C horizon in de rest van het projectgebied kan hier dan ook gesproken worden van een ernstige verstoring.

Kaart 1. Overzicht van de verstoorte zones.

1.3. Archeologische voorkennis

Binnen het projectgebied werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het ligt niet binnen een vastgestelde archeologische zone of in een gebied waar geen archeologie te verwachten is.

1.4. Omschrijving van de onderzoeksopdracht

1.4.1. Vraagstelling

De totale oppervlakte van het gebied waarvoor een verkavelingvergunning zal worden aangevraagd bedraagt 7480,97 m².

Artikel 5.4.2. van het decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed, gewijzigd bij het decreet van 4 april 2014 stelt dat het bij *aanvragen waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones, liggen* verplicht is om een bekrachtigde archeologienota zoals vermeld in artikel 5.4.8 van datzelfde decreet toe te voegen aan een verkavelingvergunning. Hierbij dient enkel rekening gehouden te worden met de terreinen waarop werken uitgevoerd worden met het oog op het bouwrijp maken van de verkaveling en met de oppervlakte van de kavels die verkocht en verhuurd zullen worden voor meer dan negen jaar, waarop een recht van erfpacht of opstal gevestigd zal worden of waarvoor een van die overdrachtsvormen aangeboden zal worden, zulks met het oog op woningbouw of de oprichting van constructies.

In het kader van het bureauonderzoek:

- Wordt het plangebied afgebakend en beschreven;
- Worden reeds verstoorde en reeds onderzochte zones in kaart gebracht;
- Worden de gekende aardkundige en ecologische kenmerken geïnventariseerd;
- Worden de gekende archeologische en historische waarden en indicatoren geïnventariseerd en ingeschat;
- Wordt een beschrijving gemaakt van de geplande werken waarvoor een stedenbouwkundige vergunning of verkavelingvergunning wordt aangevraagd, de uitvoeringswijze van deze werken en de potentiële impact ervan op het bodemarchief.

Om de eventuele archeologische waarde van het onderzochte gebied in te schatten, wordt informatie verzameld over minstens volgende aspecten, op basis van alle relevante bronnen:

- De bewoningsgeschiedenis;
- De landschapshistoriek;
- De topografie;
- De geologie;
- Het bodemgebruik;
- De vegetatie;
- De aanwezige erfgoedwaarden;
- De historische ingrepen.

Tijdens het bureauonderzoek zal getracht worden om een antwoord te bieden op volgende onderzoeksvragen:

- Wat zijn de gekende landschappelijke en aardkundige gegevens?
- Wat is het historisch landgebruik? Welke invloed kan dit hebben gehad op de bewaring van eventueel archeologisch erfgoed?
- Zijn er gekende archeologische waarden aanwezig binnen of in de omgeving van het projectgebied?
- Wat is de kans dat archeologische sites aanwezig zijn binnen het projectgebied?
- Indien archeologisch erfgoed verwacht wordt:
- Hoe kan zich dit manifesteren?
- Zijn er indicaties voor de diepte waarop het archeologisch erfgoed zich kan bevinden?
- Wat is de impact van de geplande werken op eventueel archeologisch erfgoed? Welke maatregelen dienen dienaangaande genomen te worden?

De resultaten van de analyses worden op plannen weergegeven. De resultaten van deze studies moeten toelaten een gemotiveerd advies te formuleren of er al dan niet verder archeologisch vooronderzoek moet uitgevoerd worden, inclusief de methodiek daarvoor.

1.4.2. Randvoorwaarden

Voor het bureauonderzoek werden geen randvoorwaarden voorzien.

1.4.3. Geplande werken en bodemingrepen

Binnen het projectgebied zullen de bestaande gebouwen – behalve huisnummer 19 – afgebroken worden. In de plaats daarvan zullen zes woonblokken opgericht worden.

Langsheen de oostelijke rand zullen drie bouwvolumes komen. Het gaat om twee enkelvoudige woningen met twee bouwlagen en een blok voor meerdere woningen met twee bouwlagen.

Aan de oostelijke zijde worden vier appartementsgebouwen voorzien. Het meest noordelijke zal beschikken over twee bouwlagen, de andere twee zullen telkens vier bouwlagen bevatten.

Onder de zuidelijke appartementsblokken wordt een ondergrondse garage voorzien (grijs gearceerd op plan 2). Deze zal overal uitgegraven worden tot een diepte van 350 cm.

1.5. Werkwijze en onderzoeksstrategie

Voor het bureauonderzoek werd informatie verzameld aangaande de historische, landschappelijke en archeologische kennis van de ruime omgeving van het projectgebied. Voor de historische data werden verschillende literatuurbronnen geraadpleegd. Daarnaast werden verschillende historische kaarten gebruikt. Deze werden verkregen via de Web Map Service (WMS) voor ArcGIS van het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) en het portaal “Cartesius”¹, een samenwerking tussen het Nationaal Geografisch Instituut, de Koninklijke Bibliotheek, het Rijksarchief en het Koninklijk Museum van Midden-Afrika. De verkregen kaarten werden indien nodig bewerkt, gegeorefereerd en gebruikt als laag in een GIS-omgeving. Ook de landschappelijke achtergrond van het projectgebied werd in GIS onderzocht. Hierbij werd gebruik gemaakt van gegevens die bekomen werden via de Web Map Service en de downloadcatalogus van het AGIV². De archeologische gegevens werden hoofdzakelijk bekomen via de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) en de desbetreffende onderzoeksrapporten.

Op basis van de verkregen gegevens werd een inschatting gemaakt van het potentieel op kennisvermeerdering en de al dan niet te nemen maatregelen die hier het gevolg van zijn.

In de loop van dit onderzoek diende niet afgeweken te worden van de Code Goede Praktijk, werden geen externe specialisten geraadpleegd en werd geen wetenschappelijke advisering verkregen van personen die buiten het project stonden.

Dit rapport schets het algemene kader van het onderzoek en bevat de neerslag van de onderzoeksresultaten. Een kopie ervan wordt in digitale vorm aangeleverd aan EDW Invest, het agentschap Onroerend Erfgoed en Erfpunt – team Beheer.

¹ www.cartesius.be

² <https://download.agiv.be/Catalogus>

2. Assessmentrapport

2.1. Beschrijving en motivering van methoden

Voor het assessment van het projectgebied werden de bepalingen in hoofdstukken 7 en 12 van de Code Goede Praktijk gevolgd. In eerste instantie werd het projectgebied afgebakend en beschreven. Dit gebeurde in ArcGIS door middel van de digitale kadasterplannen, de bodembedekkingkaart en de inventaris van het landschappelijk en bouwkundig erfgoed. De aardkundige en ecologische kenmerken werden geïnventariseerd aan de hand van geologische en bodemkundige kaarten. Gekende archeologische en historische waarden en indicatoren werden geïnventariseerd aan de hand van gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI), de inventaris van het bouwkundig erfgoed en een literatuurstudie. Aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's werd de recentere geschiedenis onderzocht. Op basis hiervan kon worden vastgesteld dat het gaat om een zone met lage densiteit aan bebouwing in het verleden.

Niet-gegeoreferende beelden werden gegeoreferend op basis van herkenningspunten. Vrijwel steeds werd hierbij gebruik gemaakt van een eerstegraads polynomiale vergelijking. Voor de visualisatie van de verschillende kaartlagen werd steeds rekening gehouden met de gebruiksschaal en de resolutie van de desbetreffende kaartlaag.

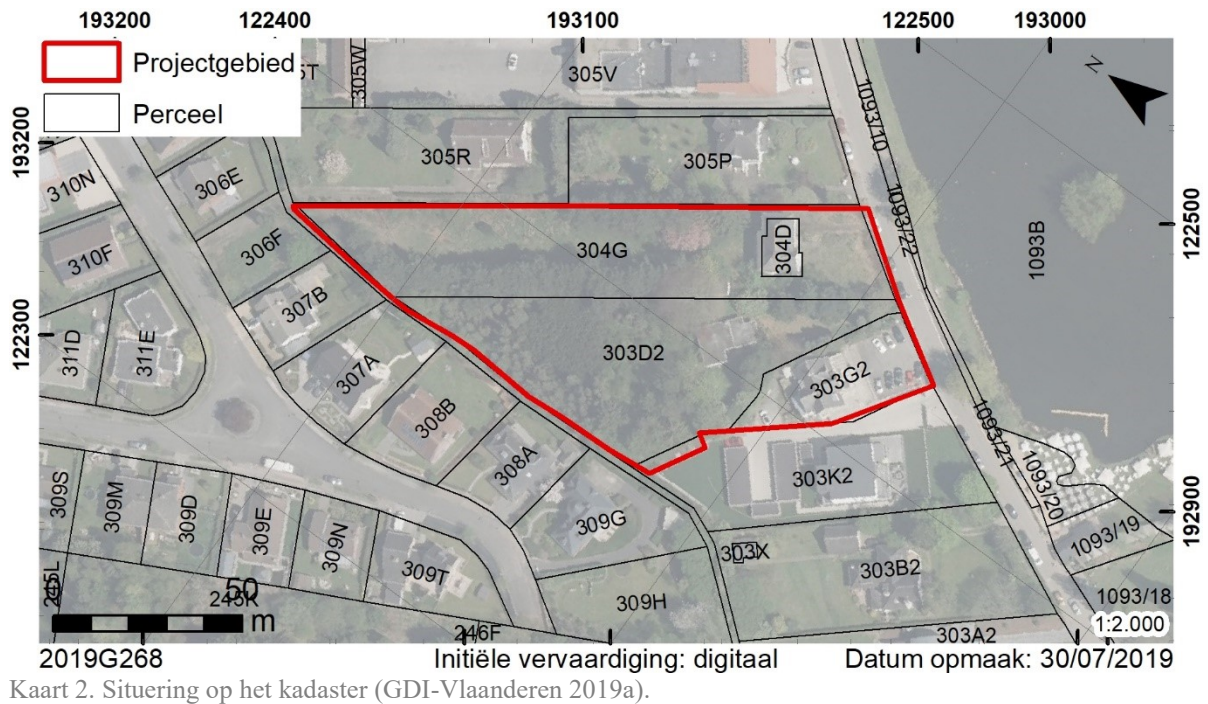
Bij al deze onderzoeken werd rekening gehouden met gegevens die betrekking hadden op het projectgebied, alsook de onmiddellijke tot nabije omgeving.

2.2. Assessment van het onderzochte gebied

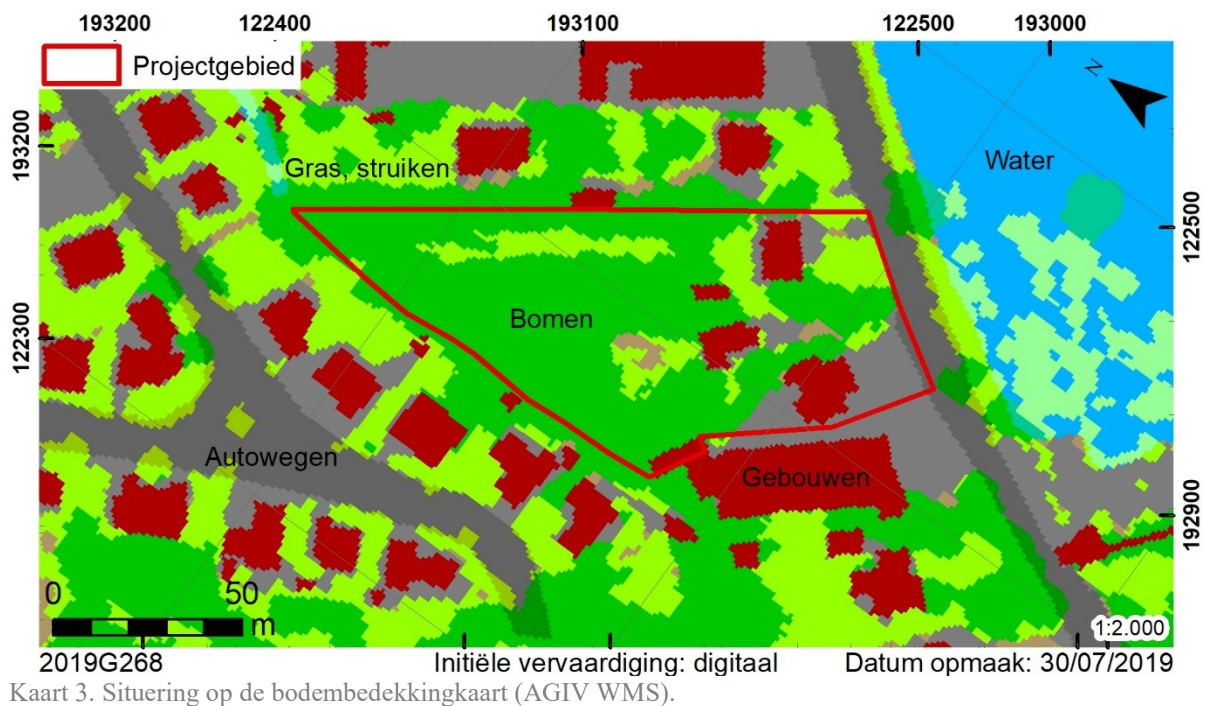
2.2.1. Situering van het projectgebied

2.2.1.1. Algemene situering

Het projectgebied is gelegen in Overmere, een deelgemeente van Berlare (Oost-Vlaanderen). Kadastraal is het gekend onder afdeling 3, sectie B, percelen 303D2, 303G2, 304D en 304G.

Op de bodembedekkingkaart wordt het projectgebied vrijwel volledig omschreven als “Bomen”. Daarnaast zijn enkele gebouwen zichtbaar. Een beperkt deel wordt gekenmerkt door “gras, struiken”.

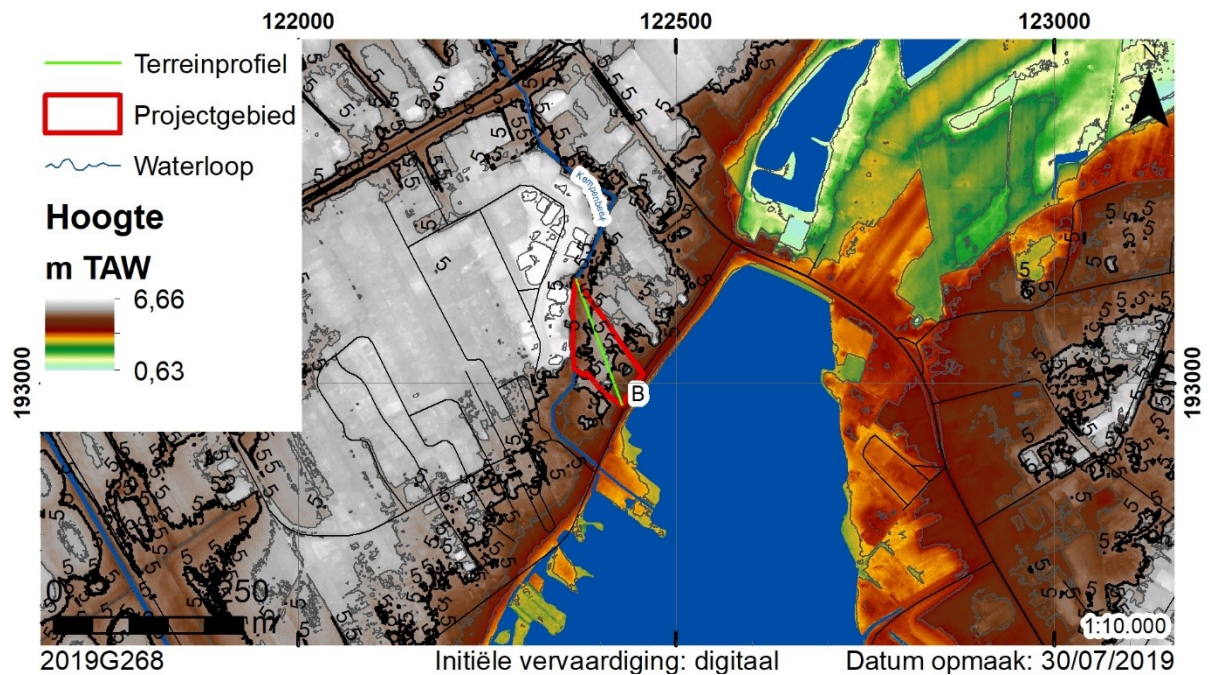

2.2.1.2. Topografische en hydrografische situering

Het projectgebied is gelegen aan de rand van de alluviale vlakte van de oude Scheldemeander van Overmere-Donk. Deze afgesneden paleomeander is duidelijk zichtbaar in het landschap door een lagere ligging. Deze zorgde ervoor dat het een nat gebied werd waar veen kon groeien. Dit veen werd

later ontgonnen, waardoor de vorm van de voormalige meander sterker benadrukt wordt in het landschap.³

Binnen het projectgebied schommelt het reliëf tussen 5,23 en 4,01 m TAW, met een gemiddelde hoogte van 4,88 m TAW. Vooral aan de zuidelijke rand is een duidelijke daling van het reliëf zichtbaar, dit naar de oude alluviale vlakte van de paleomeander.

Kaart 4. Situering op de topografische kaart, het DHM en de VHA (AGIV WMS; GDI-Vlaanderen 2015, 2019).

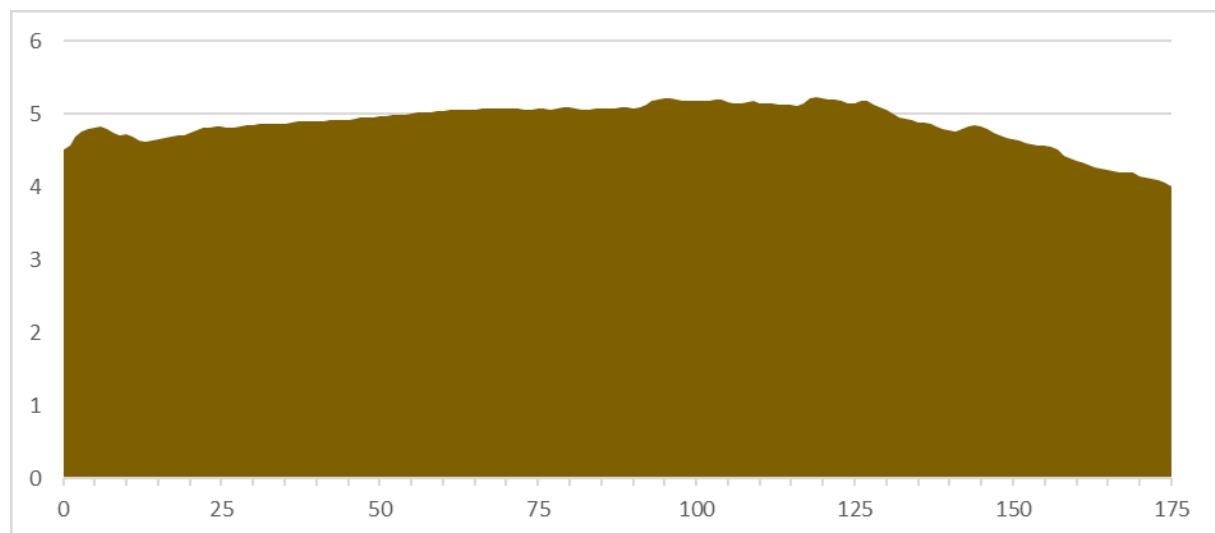

Fig. 1. Terreinprofiel A-B (zie kaart 4).

Op de Vlaamse Hydrografische Atlas is het projectgebied te situeren in het Beneden-Scheldebekken. Het valt binnen de hydrografische zone van de Schelde van de monding van de Molenbeek/Grote Beek

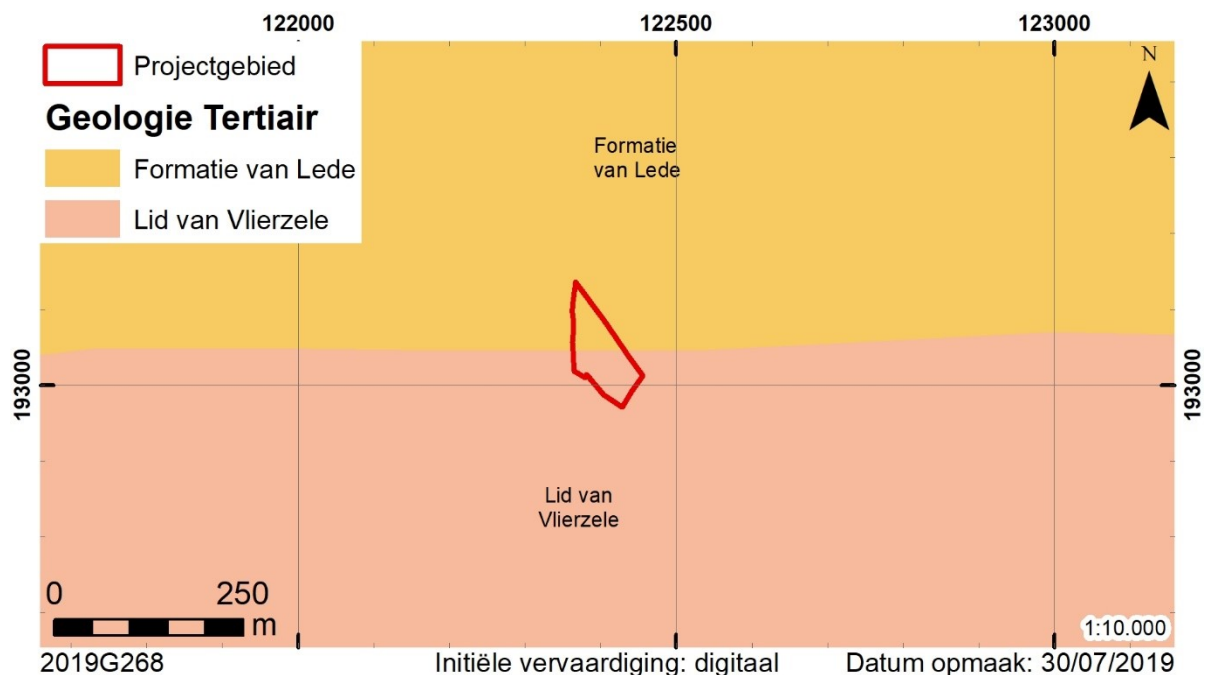
³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a, online.

(excl.) tot de monding van de Oostveergote (incl.). De dichtstbijzijnde natuurlijke waterloop, de Kempenbeek, vormt de westelijke grens van het projectgebied. Op historische kaarten wordt deze waterloop ook Brielbeek genoemd.

2.2.1.3. Geologische en bodemkundige situering

Op de geologische kaart van het Tertiair valt het projectgebied net op de grens van twee geologische eenheden. In het noordelijke deel is sprake van de Formatie van Lede. Deze werd in het Eoceen ($\pm 53 - 33,7$ miljoen jaar geleden) gevormd. Deze wordt gekenmerkt door lichtgrijze, fijne, kalk-, fossiel- en soms glauconiethoudende zanden met basisgrind en soms kalksteenbanken.

Het zuidelijke deel werd eveneens gedurende het eoceen gevormd maar wordt gekenmerkt door groene tot grijsgroene, fijne, glauconiet-, glimmer en soms kleihoudende zanden met plaatselijke dunne zandsteenbankjes. Deze zanden worden gerekend tot het Lid van Vlierzele, dat onderdeel is van de Formatie van Gentbrugge.

Kaart 5. Situering op de geologische kaart van het Tertiair (GDI-Vlaanderen 2002).

Vanaf ongeveer 2 miljoen jaar geleden kwam Vlaanderen droog te liggen en ontstond het rivierennet van het Scheldebekken. Oorspronkelijk liepen de rivieren allemaal naar het noord-noordoosten, wat nog zichtbaar is in de loop van de Leie, Schelde (voorbij Gent), Dender, Zenne, Dijle en Gete. Door de vorming van de dekzandrug van Maldegem tot Stekene werd de Vlaamse Vallei afgesloten en begonnen de rivieren zich af te buigen naar het noordoosten toe, waarna de afstroming verliep via het doorbraakdal van Hoboken en het rivierennet in Vlaanderen grotendeels zijn huidige vorm kreeg.⁴

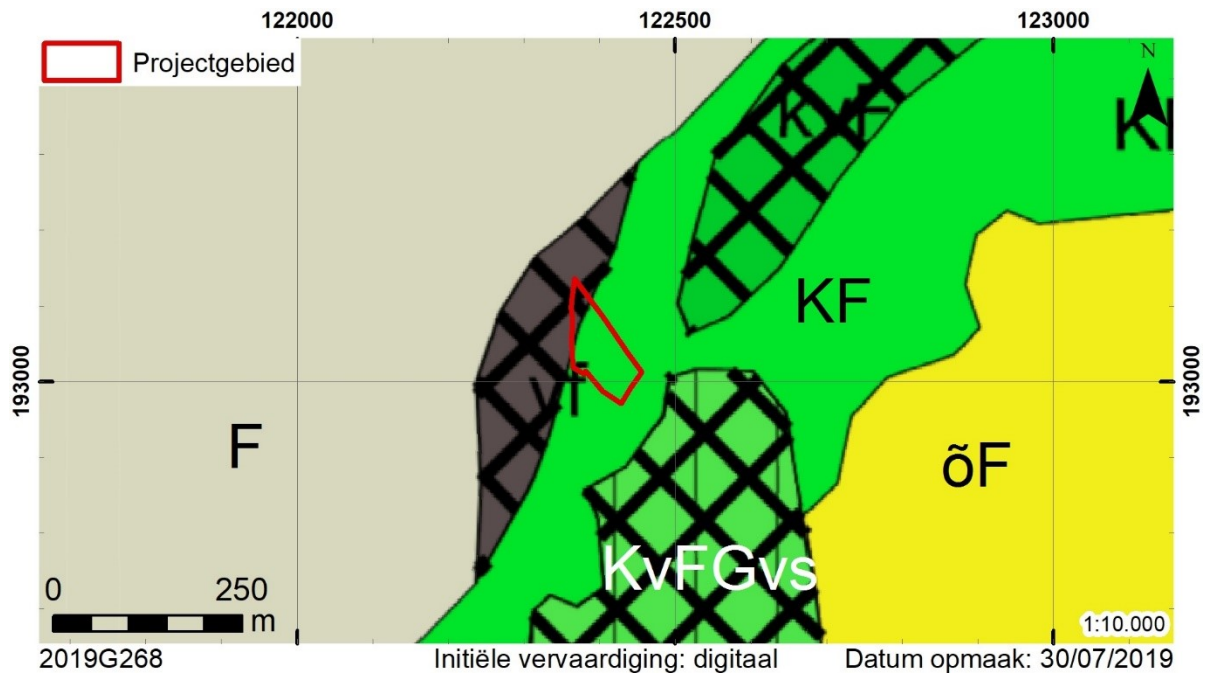
⁴ Van Strydonck & De Mulder 2000, 16; 19-20.

Door een milder wordend klimaat en een toename in de plantengroei omstreeks het begin van het laatglaciaal ($\pm 15\,500$ tot $12\,000$ j. geleden) werd de loop van de verwilderde rivier meer in banen geleid en ontstond een meanderende rivier. De buitenbochten van deze rivier werd uitgesleten, aan de binnenbochten werd materiaal afgezet, waardoor sikkelbanken ontstonden. Uiteindelijk werd de meander afgesneden en ging de Schelde rechtdoor lopen. Tussen Gent en Dendermonde liet de Schelde zo meerdere paleomeanders achter, waaronder deze van Overmere-Donk die ongeveer $10\,000$ jaar geleden afgesneden werd waarna veenvorming begon. De meanderende Schelde zorgde voor een insnijding, waardoor de alluviale vlakte van de Schelde lager kwam te liggen dan de omliggende Vlaamse Vallei. Latere erosie en afzetting door de Schelde beperkte zich grotendeels tot deze laatglaciale overstromingsvlakte, waardoor deze grotendeels overeenkomt met de huidige alluviale vlakte. De hoogte van deze vlakte varieert tussen 3 en 4 m TAW. De afgevlakte donken zijn iets hoger (4 - 5 m TAW).⁵

Op de profieltypekaart van het Quartair valt het projectgebied grotendeels binnen de zone waar het Weichseliaan fluvio-periglaciaal zandig facies (F) afgedekt wordt door een Holocene alluviaal zandig facies (K). Het (noord)westelijke deel zou samenvallen met een Weichseliaan fluvio-periglaciaal lemig facies (f) dat afgedekt werd door een Holocene venig facies (v).⁶ De topografische gegevens wijzen er echter op dat het projectgebied net aan de rand van de alluviale vlakte van de paleomeander gelegen is, waardoor het weinig waarschijnlijk is dat er werkelijk veen aanwezig zou zijn binnen het projectgebied.

⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a, online.

⁶ Vermeire, De Moor & Adams 1999.

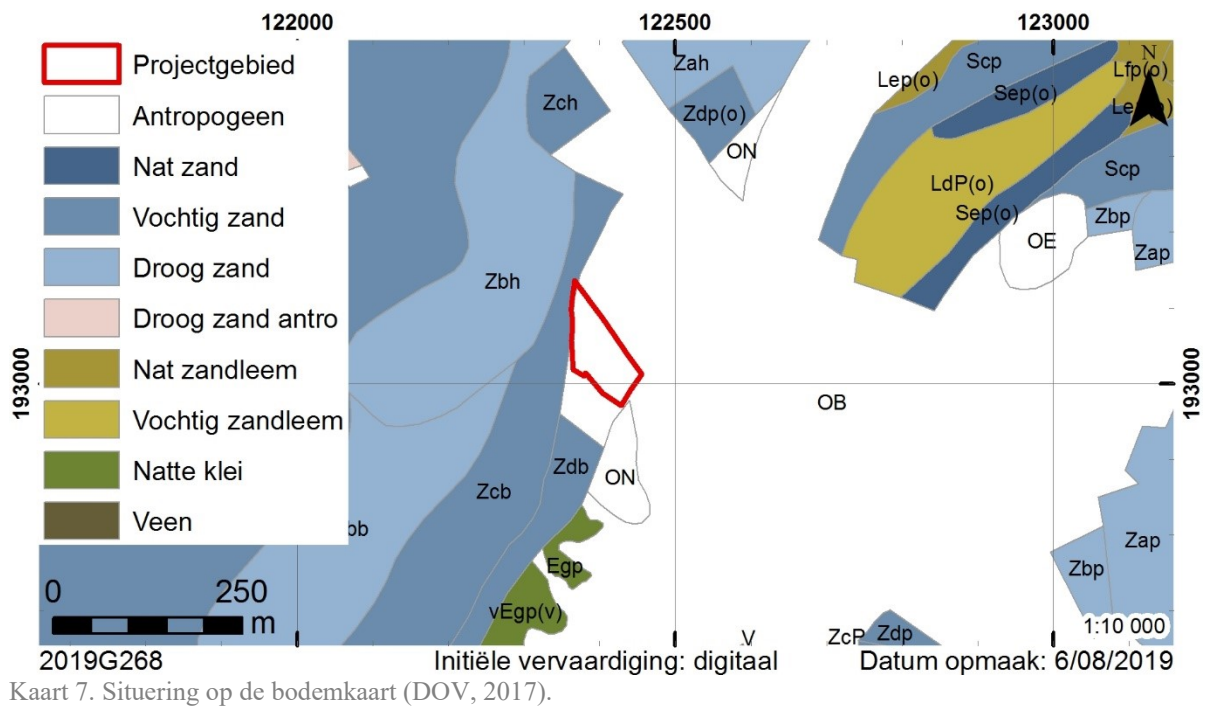

Kaart 6. Situering op de profieltypekaart van het Quartair (AGIV WMS).

Dit laatste lijkt bevestigd te worden door de bodemkaart. Het projectgebied zelf wordt geheel omschreven als bebouwde zone (OB). Grenzend aan het projectgebied staan er matig droge zandgronden met weinig duidelijke kleur B horizont (Zcb) aangeduid. Dit bodemtype vertoont roestverschijnselen tussen 60 en 90 cm en heeft een zwakke bodemontwikkeling.⁷ In de onmiddellijke omgeving van het projectgebied komen er verder ook nog matig natte zandgronden met weinig duidelijke kleur B horizont (Zdb) en droge zandgronden met verbrokkelde humus en /of ijzer B horizont (Zbh) voor. Dit laatste bodemtype zijn postpodzolen met een donker bruingrijze bouwvoor die meestal 30 tot 40 cm dik en goed gehomogeniseerd is. Onder de bouwvoor komen resten van de Podzol B voor. Tussen 90 en 140 cm beginnen roestverschijnselen.⁸

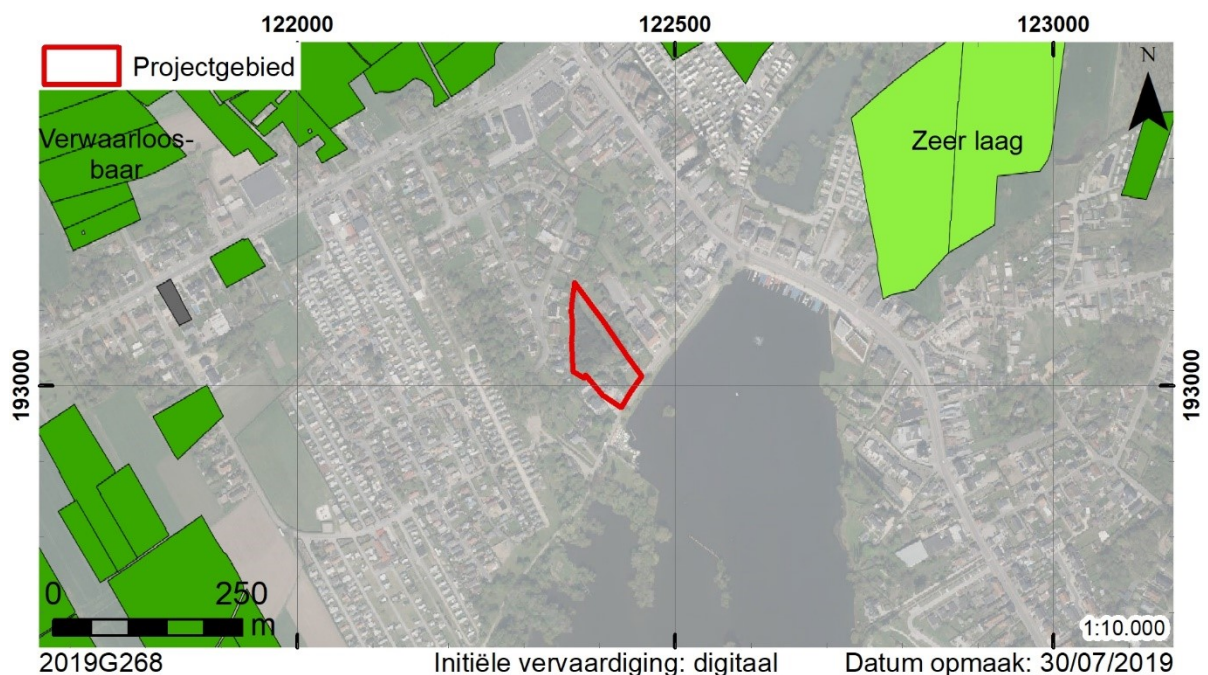
⁷ Van Ranst & Sys 2000, 131-132.

⁸ Van ranst & Sys 2000, 131.

Kaart 7. Situering op de bodemkaart (DOV, 2017).

De potentiële bodemerosiekaart van 2019 levert geen informatie op aangaande de betrokken percelen. In de ruime omgeving is vooral enkel sprake van een verwaarloosbaar tot zeer laag potentieel.

Kaart 8. Situering op de potentiële bodemerosiekaart (AGIV WMS).

2.2.1.4. Aardkundige waarnemingen

In het kader van het bureauonderzoek werd geen doorgedreven aardkundig onderzoek uitgevoerd, wel werden bij een terreinbezoek meerdere controleboringen uitgevoerd. Verspreid over het terrein

werd een poging gedaan om zes controleboringen te plaatsen. Op perceel 303G2 was dit niet mogelijk omdat dit geheel verhard en bebouwd was.

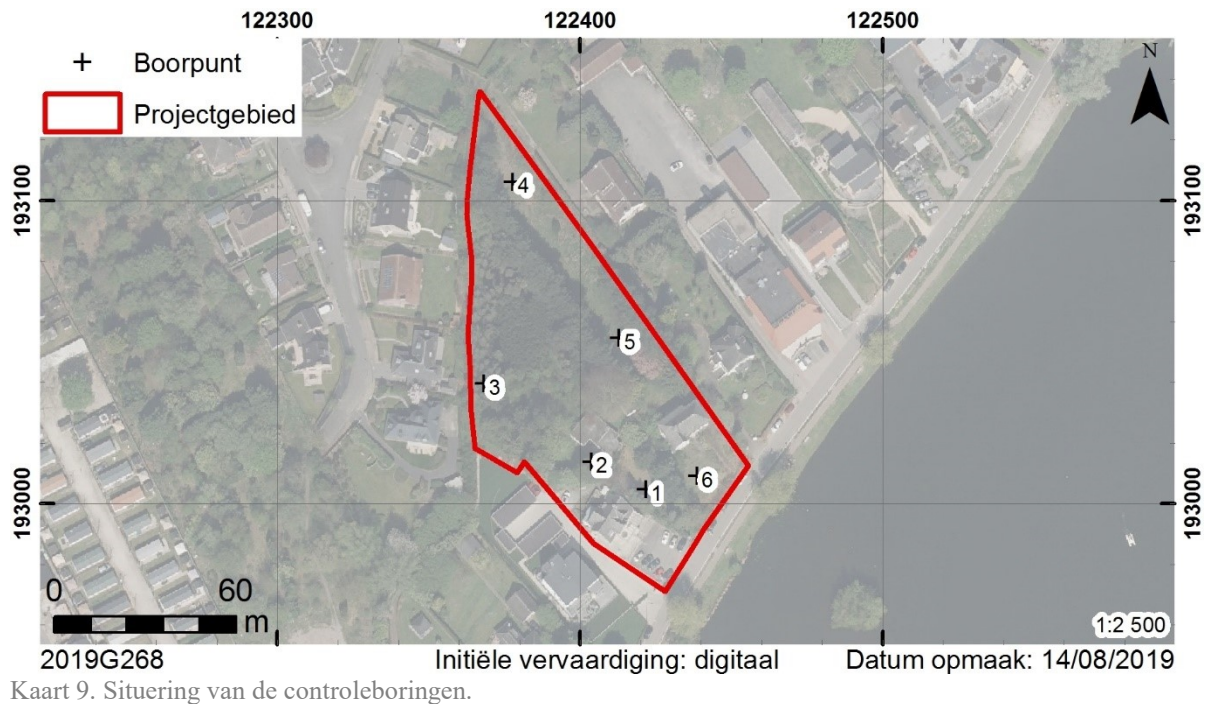

Fig. 2. Zicht op de verharding van perceel 303G2.

Een eerste boring liep al snel (± 10 cm) vast omwille van de aanwezige verharding. Bij de overige boringen werd wel overal de moederbodem bereikt. De diepte waarop schommelde tussen 50 en 60 cm, met één uitschieter tot 100 cm. Deze laatste boring bevond zich dan ook in de beboste zone, terwijl de overige boringen op eerder open plaatsen te situeren zijn.

Boorpunt	Diepte C horizont
1	Niet bereikt, vast op ± 10 cm (verharding)
2	60 cm
3	100 cm
4	50 cm
5	55 cm
6	55 cm

Tabel 1. Overzicht van de diepte waarop de C horizont werd aangetroffen.

Bij alle boringen werd een A-C-profiel waargenomen. Nergens werden enige sporen van een bodemontwikkeling vastgesteld. De bodem bestond telkens uit (erg) droog zand, waarbij de Ap horizont een licht bruingrijze kleur had en de C horizont (erg) lichtgeel was.

Hoewel controleboringen uiteraard geen uitgebreid aardkundig onderzoek kunnen vervangen, lijkt het uniforme beeld op de verschillende locaties verspreid over het terrein toch te wijzen op een uiterst kleine kans dat er binnen het projectgebied alsnog restanten van een bodemontwikkeling aanwezig zouden zijn. Dit vermoeden wordt nog versterkt door het feit dat de meeste boringen uitgevoerd werden in niet-beboste zones en dat de ene boring binnen het bos wees op een dikkere Ap horizont.

Fig. 3. Het profiel dat bij alle geslaagde boringen werd waargenomen (foto van boring 2).

Behalve de controleboringen werd ook de diepte van het zwembad op perceel 303D2 gecontroleerd. In het westelijke deel was dit 1,55 m, naar het oosten toe verminderde de diepte naar 1,20 m toe. Gezien de beperkte diepte van de moederbodem bij de controleboringen kan gesteld worden dat de ondergrond op de locatie van het zwembad ernstig verstoord is.

Fig. 4. Zicht op het zwembad op perceel 303D2.

2.2.2. Historische beschrijving

De parochie Overmere vormde vroeger (tot het einde van het ancien régime) één heerlijkheid met Uitbergen. Deze laatste parochie bezat de moederkerk. Deze heerlijkheid bezat een vierschaar die afwisselend zitting hield in de twee parochies.⁹ De vroegste geschiedenis hiervan is echter slecht gekend. Sinds 1177 had de Gentse Sint-Baafsabdij het patronaat over de kerk van Uitbergen, later was dit de bisschop van Gent.¹⁰ Overmere zelf beschikte aanvankelijk enkel over een kapel die vermoedelijk rond het begin van de 13de eeuw verheven werd tot parochiekerk. Voor 1559 behoorde Overmere tot het bisdom van Doornik (aartsdiaconaat Gent, dekenaat Waas), daarna kwam de parochie Overmere onder de hoede van het bisdom Gent, dekenaat Zele.¹¹

Het gebied dat ingenomen werd door de paleomeander en waarin een dikke laag veen zat, bleef vrijwel behouden tot de tweede helft van de 17de eeuw. De hogere zand(lemige) en kleigronden (binnen de meander) werden hoofdzakelijk gebruikt voor weiland en akkerland. Op het einde van de 17de eeuw

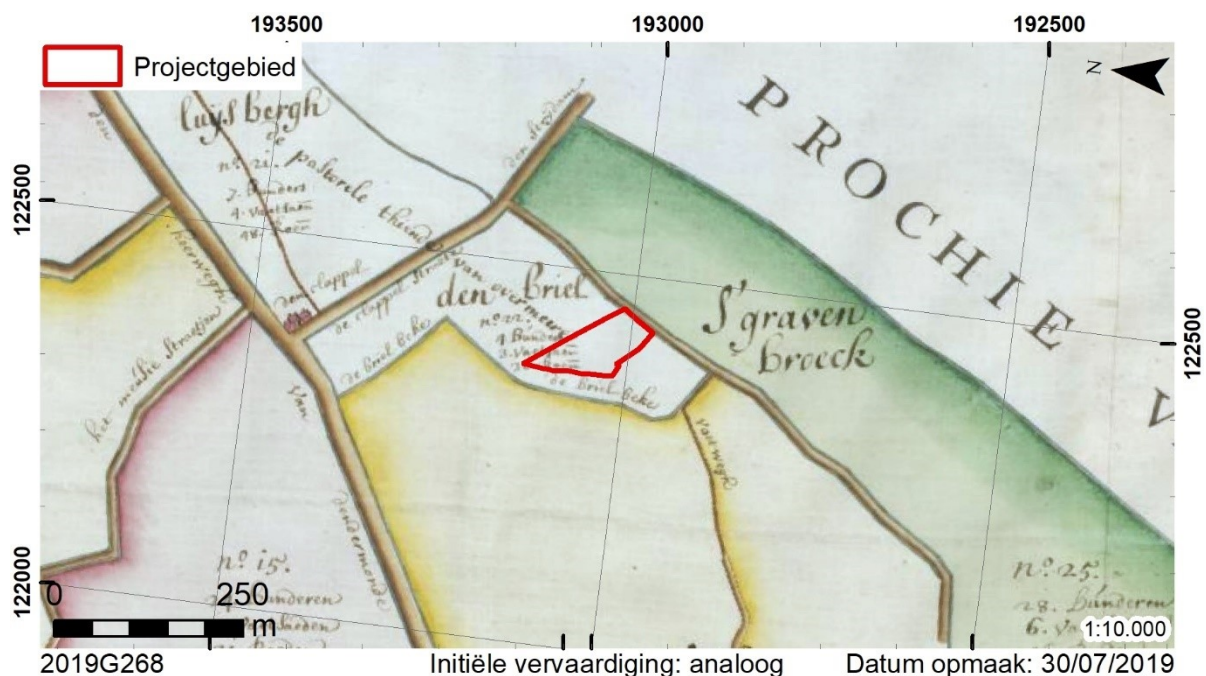
⁹ SAG SV1 – 490, online.

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019d, online.

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019e, online.

werd pas begonnen met de ontginning van het veen. Waarschijnlijk begon dit eerst in het oostelijke deel van de meander.¹²

Op de oudste beschikbare kaart met betrekking tot het projectgebied – de figuratieve kaart van Overmere, in 1726 opgesteld door landmeter Philippus Jacobus Benthuis in opdracht van Philippus Erardus Van der Noot, bisschop van Gent¹³ – is alleszins te zien dat op de plaats van het huidige Donkmeer nog steeds sprake is van een broek (*S'graven Broeck*), waardoor dit deel nog onaangeroerd lijkt te zijn. Op deze kaart is eveneens te zien dat het huidige projectgebied buiten de oude meander gelegen was, in een zone die “Den Briel” genoemd werd. Aan de zuidelijke rand is reeds de Brielstraat zichtbaar. Het dichtstbijzijnde gebouw bevindt zich ten noorden van het projectgebied. Het betreft de herberg “Den Clappel”, op de hoek van de toenmalige *Clappelstraete* en de *Heerwegh van Dendermonde*. Deze herberg werd reeds vermeld in de 16de eeuw.¹⁴

Kaart 10. Situering op een figuratieve kaart van Overmere, opgesteld in 1726 (www.cartesius.be).

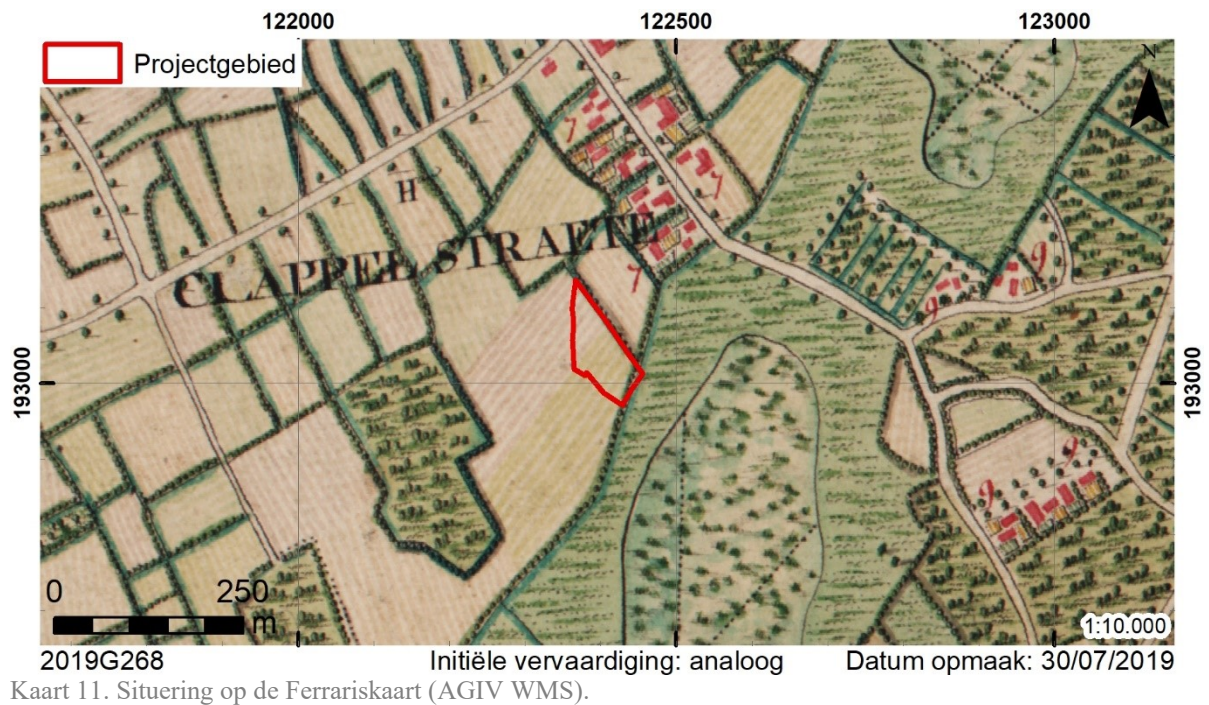
Ook op de iets jongere Ferrariskaart is nog steeds sprake van het broek. Binnen de contouren van het huidige Donkmeer staan op deze laatste kaart nog boerderijen, percelen en een eendenkooi weergegeven. De ontginning van deze gronden kan dan ook na 1777 gedateerd worden.

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2019a, online.

¹³ <http://www.cartesius.be/geoportal/catalog/search/resource/details.page?uuid=%7B2CA0025D-740A-4EB9-87B9-9944BB363F48%7D>

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019c, online.

Vermeldenswaardig in de historie van Overmere is de start van de Boerenkrijg op 12 oktober 1798. Dit verzet tegen de Franse bezetter breidde uit over heel Vlaanderen maar werd twee maanden later, op 5 december, op bloedige wijze beëindigd in Hasselt.¹⁵

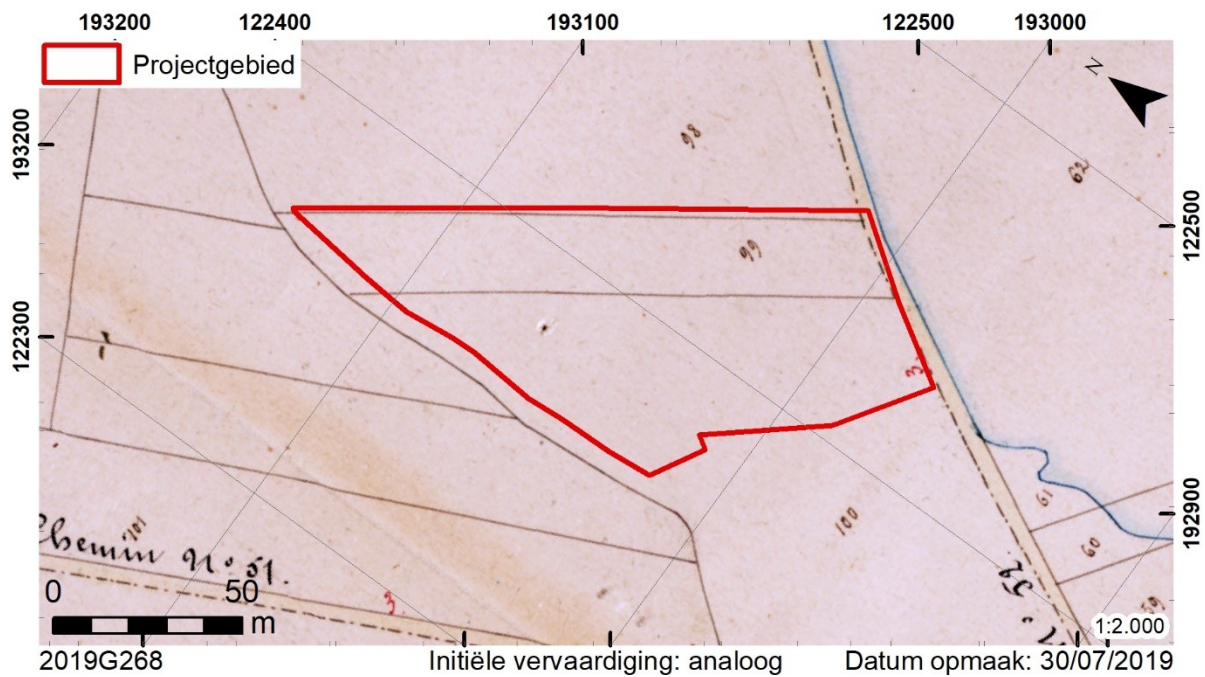

Door de aaneenschakeling van turfputten en enkele overstromingen van de Schelde ontstond uiteindelijk het Donkmeer¹⁶. Dit zal zeker voor het midden van de 19de eeuw geweest zijn, aangezien de contouren van het Donkmeer op de Atlas der Buurtwegen en de kadasterkaart van Popp al duidelijk zichtbaar zijn.

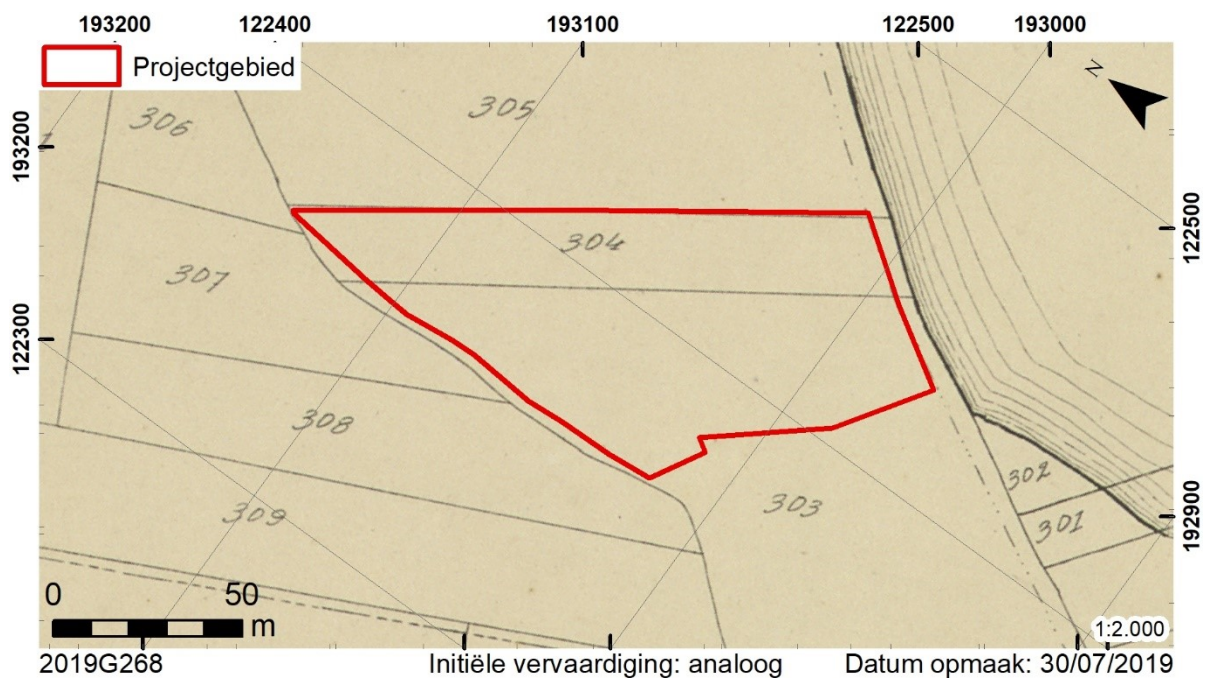
Tevens is ook op deze kaarten een weg aanwezig aan de zuidoostelijke rand van het projectgebied. Op de Atlas der Buurtwegen wordt die aangeduid als *Chemin n° 52*. Het *Brielstraetje* wordt omschreven als de *Chemin du Hameau dit Klappel au lieu dit Broekmeerschen*. Hoewel de weg 692 m lang was, had deze slechts een breedte van 3 m.

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed f, online.

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b, online.

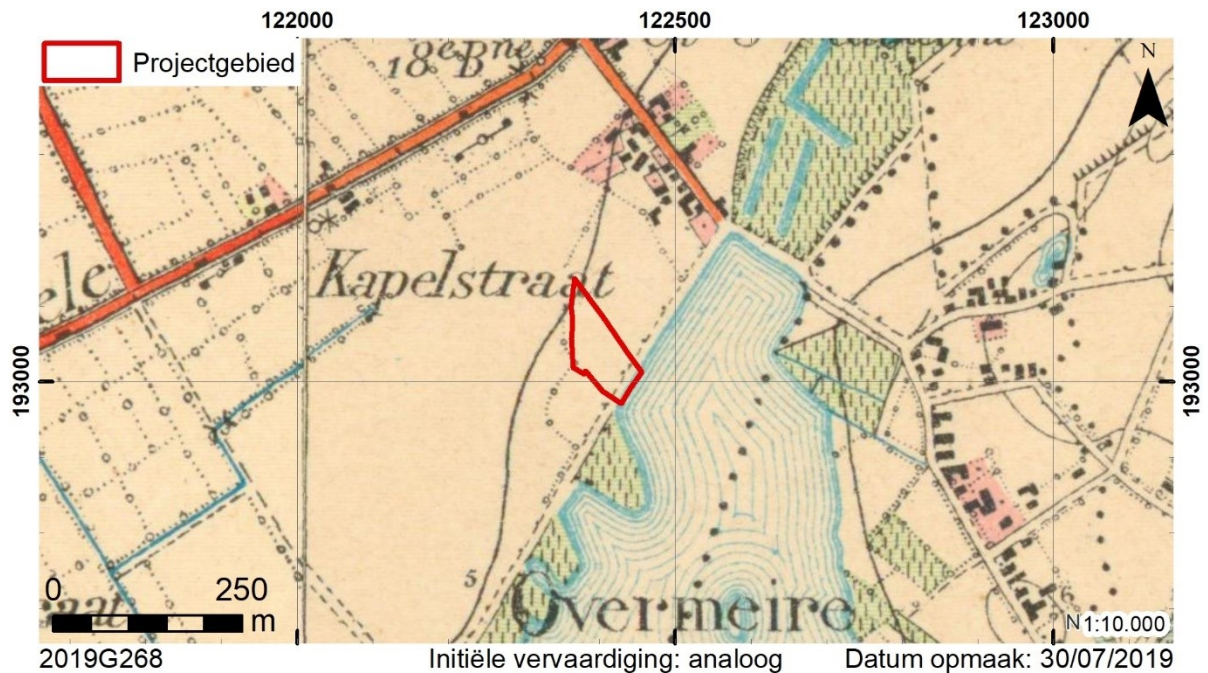

Kaart 12. Situering op de Atlas der Buurtwegen, 1845 (AGIV WMS).

Kaart 13. Situering op de kadastral kaart van Popp (AGIV WMS).

De historische kaarten wijzen op een agrarisch gebruik van het projectgebied gedurende de 18de en 19de eeuw. Minstens tot 1939 was er geen sprake van bebouwing.

Kaart 14. Situering op de topografische kaart van 1939 (NGI, ArcGIS Online).

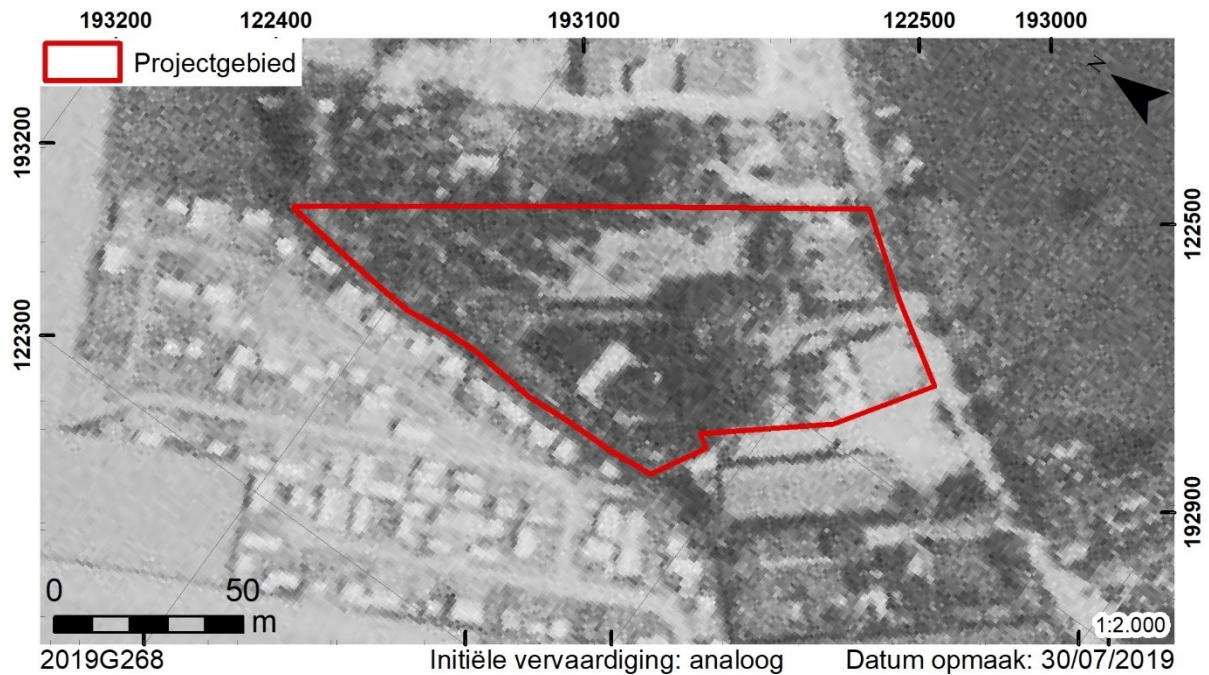
Tot 1952 bleef het Donkmeer privébezit, daarna werd het verkocht aan de “Intercommunale voor Exploitatie van het Donkmeer”, opgericht door de gemeenten Berlare, Overmere en Uitbergen. Een gevolg hiervan was de toename van het reeds bestaande toerisme, waarna ook meer asfaltwegen werden aangelegd.

De eerste bebouwing binnen het projectgebied is zichtbaar op de topografische kaart van 1969. Eenzelfde beeld wordt verkregen op de luchtfoto van 1971. Één van deze gebouwen is de villa op perceel 304G (304D, huisnummer 19). Deze villa werd tijdens het interbellum gebouwd in opdracht van Kamiel De Vos en Frans Goossens. Aanvankelijk betrof het enkel een verhoogde begane grond met een garage en een kelderverdieping. In 1958 werd de bestaande villa verbouwd naar een ontwerp van architect Alphonse Burm. Hierbij werd een tweede verdieping onder een snijdend schild- en zadeldak met dakoversteek toegevoegd. Sinds 14 september 2009 werd deze villa vastgesteld als bouwkundig erfgoed (ID 79382).¹⁷ In deze periode lijkt het grootste deel van het projectgebied ingepalmd te zijn door bomen. Behalve voor deze villa zijn jammer genoeg geen stedenbouwkundige vergunningen gekend. Omwille hiervan kan geen vaststaande uitspraak gedaan worden omtrent de verstoringen die deze bebouwing veroorzaakt heeft.

Op basis van luchtfoto's lijkt de situatie binnen het projectgebied vrijwel ongewijzigd te blijven doorheen de jaren. Navraag bij de stedenbouwkundige dienst van Berlare leverde enkel informatie op met betrekking tot werken op perceel 303G2 (huisnummer 23). Het betreft een vergunning voor het

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019b, online.

bouwen van een overdekt terras (B/1991/2513) en de verbouwing van de reeds bestaande villa (B/1994/3231).

Kaart 15. Situering op een luchtfoto uit 1971 (AGIV WMS).

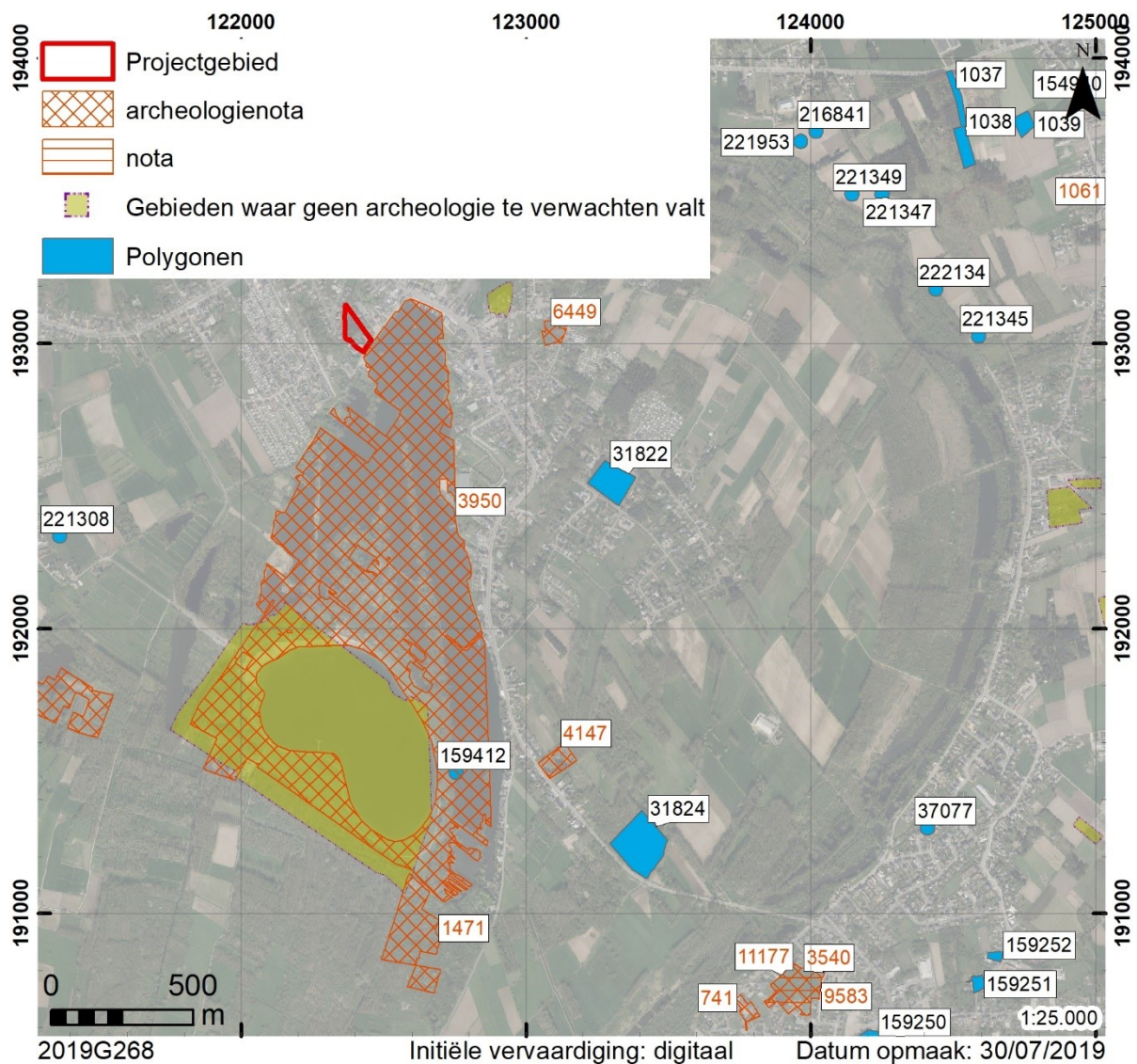
Kaart 16. Situering op een luchtfoto uit 1990 (AGIV WMS).

2.2.3. Archeologisch kader

In de ruime omgeving van het projectgebied zijn er verscheidene archeologische sites gekend en verschillende (archeologie)nota's uitgevoerd. Ten zuiden en ten zuidoosten van het projectgebied, binnen de paleomeander van de Schelde is er de laatste jaren archeologisch onderzoek gebeurd naar aanleiding van de bouw van een eendenkooi (3950), verkavelingen (6449 en 4147) en landschappelijke

aanpassingen met als doel het herstel van een verlandingsvegetatie op het veen (1471). Een deel van deze archeologienota's (3950 en 1471) bleven beperkt tot bureaustudies aangezien de geplande werken niet ingrijpend genoeg waren om een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem te verantwoorden. De andere archeologienota's (4147 en 6449) betreffen uitgesteld onderzoek waarbij het vervolgonderzoek omwille van praktische redenen nog niet is uitgevoerd.

De twee sites binnen de paleomeander die staan aangeduid op de CAI (31822 en 31824) zijn beide sites met walgracht die te dateren zijn in de late middeleeuwen.

Kaart 17. Situering op de CAI (GDI-Vlaanderen 2019b).

De meeste gekende archeologische sites en reeds uitgevoerde (archeologie)nota's bevinden zich echter buiten de uitgeveende paleomeander van de Schelde. Het betreft hier in hoofdzaak de resultaten van veldprospectie door Hubert De Bock en Marc De Meireleir (CAI 216841, 221308, 221345, 221347, 221349, 221953 en 222134). Deze heren hebben op de buitenrand van de paleomeander verschillende lithische voorwerpen uit de steentijd (dateerbare artefacten uit het

mesolithicum en neolithicum) aangetroffen. Bij deze veldprospecties zijn er eveneens enkele objecten uit recentere periodes aangetroffen, zoals 2 scherven uit de Romeinse periode of een bronzen stiftenhouder uit de 17de eeuw.

Ten oostnoordoost van het projectgebied zijn er verschillende sites uit de metaaltijden en Romeinse periode aangetroffen bij onderzoek van de universiteit van Gent. Bij deze archeologische opgravingen zijn er een spieker en vlakgraf uit de ijzertijd (CAI 1039), een mogelijke veekraal uit de ijzertijd (CAI 1038), een waterput uit de vroege ijzertijd en een éénschepig gebouw met potstal uit de midden-Romeinse periode (CAI 1037). Vlak bij deze sites is er door middel van luchtfotografie eveneens een grafheuvel (CAI 154940) ontdekt.

Ander archeologisch onderzoek door de universiteit, ten zuidoosten van het huidige projectgebied, leverde een nederzetting uit de late ijzertijd op (CAI 37077). Hier werden een spieker en een gebouwplattegrond aangetroffen.

Eveneens ten zuidoosten van het huidige projectgebied, buiten de paleomeander van de Schelde, zijn er twee sites met walgracht (CAI 159251 en 159252) en een versterkt kasteel (CAI 159250) gekend. Deze sites staan allemaal aangeduid op de Ferrariskaart.

De (archeologie)nota's buiten de paleomeander van de Schelde hebben geen verdere archeologische kennis opgeleverd.

2.2.4. Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Het projectgebied is gelegen aan de rand van de alluviale vlakte van de oude Scheldemeander van Overmere-Donk. De meanderende Schelde zorgde voor een insnijding, waardoor de alluviale vlakte van de Schelde lager kwam te liggen dan de omliggende Vlaamse Vallei. Dit is te merken aan de topografie binnen het projectgebied dat afhelt in zuidelijke richting, naar de oude Scheldemeander toe. De paleomeander werd ongeveer 10 000 jaar geleden afgesneden van de Schelde waarna veenvorming begon. De ondergrond bestaat uit Weichseliaan fluvio-periglaciaal zandig en lemig facies. Dat werd afgedekt door holocene alluviaal zandig facies. Het veen dat gevormd werd in de paleomeander werd ontgonnen vanaf de 2de helft van de 17de eeuw. Waarschijnlijk begon deze ontginning eerst in het oostelijke deel van de meander. Op 18de-eeuwse kaarten staat het gebied ten zuiden van het huidige projectgebied immers nog aangeduid als een broek. Op de 18de-eeuwse kaarten is voor het eerst de huidige Brielstraat te zien. Op de 18de en 19de-eeuwse kaarten is het projectgebied zelf aangeduid als landbouwgebied. De eerste gebouwen binnen het projectgebied zijn te zien op de topografische kaart van 1969 en de luchtfoto uit 1971. Op deze luchtfoto is te zien dat het grootste deel van het projectgebied in beslag werd genomen door bomen. Deze situatie bleef vrijwel ongewijzigd tot op heden.

In de onmiddellijke omgeving van het projectgebied zijn er geen archeologische sites gekend. In de ruime omgeving komen er verschillende sites uit de steentijd, ijzertijd, Romeinse tijd, middeleeuwen en nieuwe tijd voor. Het is niet duidelijk in hoeverre er in deze perioden menselijke activiteit was binnen het projectgebied.

2.2.5. Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

Het projectgebied is gelegen aan de rand van de alluviale vlakte van een oude Scheldemeander. De meeste van de nabijgelegen steentijdsites bevinden zich op een gelijkaardige locatie. Enkel op basis van de locatie en de verwaarloosbare potentiële bodemerosie zouden we kunnen stellen dat er een groot potentieel is voor de aanwezigheid van steentijd artefactensites. Op basis van de controleboringen kan echter gesteld worden dat het uiterst onwaarschijnlijk is dat binnen het projectgebied nog resten van een natuurlijke bodemontwikkeling aanwezig zijn. De kans dat steentijd artefactensites nog *in situ* aangetroffen kunnen worden, wordt dan ook als zeer laag ingeschat.

In de ruime omgeving van deze site zijn eveneens enkele sites uit de ijzertijd en de Romeinse tijd gekend. Deze sites bevonden zich allemaal op hogere en drogere plekken dan het huidige projectgebied. De aanwezigheid van deze sites kan echter niet uitgesloten worden. Hiervoor geldt dan ook een matige verwachting.

Er zijn geen onmiddellijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van sites uit de middeleeuwen. Ook hier kan de aanwezigheid evenwel niet volledig uitgesloten worden, waardoor een matige verwachting wordt vooropgesteld.

Historische gegevens wijzen op een zeer geringe kans op de aanwezigheid van sites uit de nieuwe of nieuwste tijd.

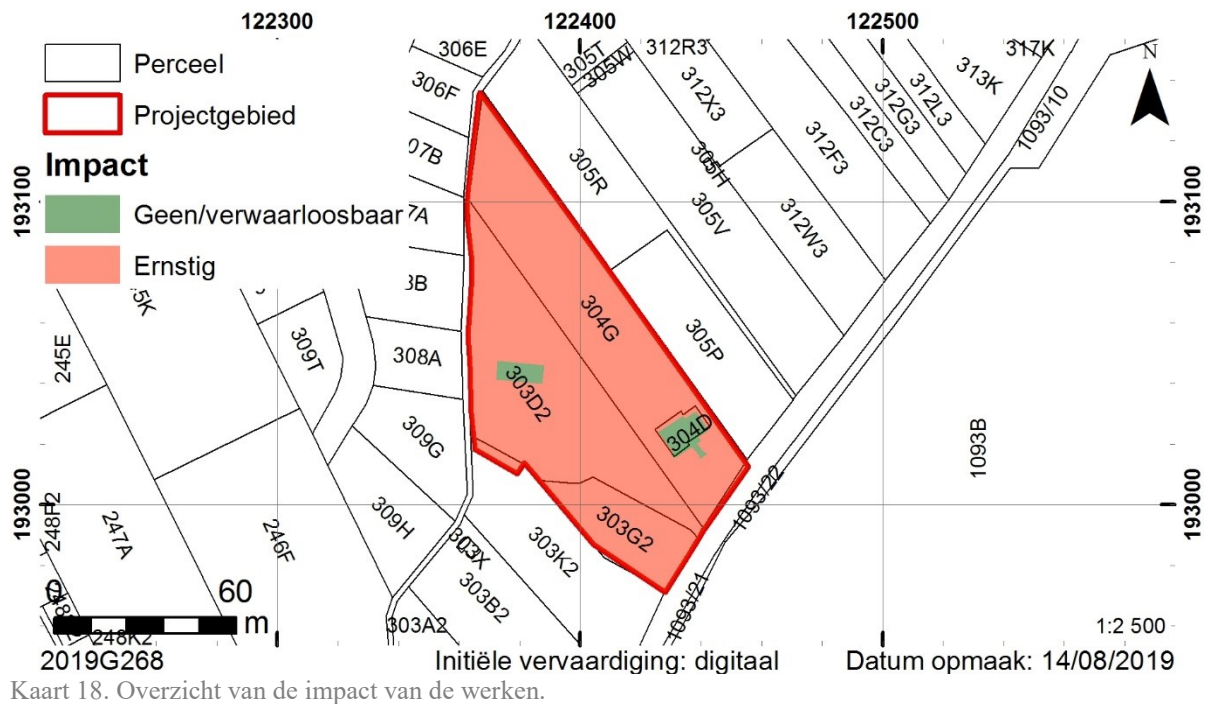
2.2.6. Impact van de werken

In de memorie van toelichting bij het Onroerenderfgoeddecreet wordt bij verkavelingen steeds uitgegaan van een totale verstoring:

“... De rechtstreekse impact van de vergunde werken is [...] relatief beperkt, in tegenstelling tot andere stedenbouwkundige vergunningen: het gaat veelal enkel om de aanleg van wegenis en nutsleidingen. De grootste impact op de ondergrond van verkavelingvergunningen ligt evenwel in de woningen en aanhorigheden die later gerealiseerd zullen worden binnen de verkaveling. De verkavelingvergunning is echter de eerste stap in dit proces en de verkavelaar is degene die het initiatief voor de ontwikkeling neemt, waardoor dit de meest aangewezen fase is om het archeologisch onderzoek uit te voeren. Door het ontbreken van grootschalige ingrepen in de bodem in deze fase, houden de vrijstellingen voor het

bijvoegen van een bekrachtigde nota geen rekening met de aspecten rond de oppervlakte van de ingreep in de bodem”.

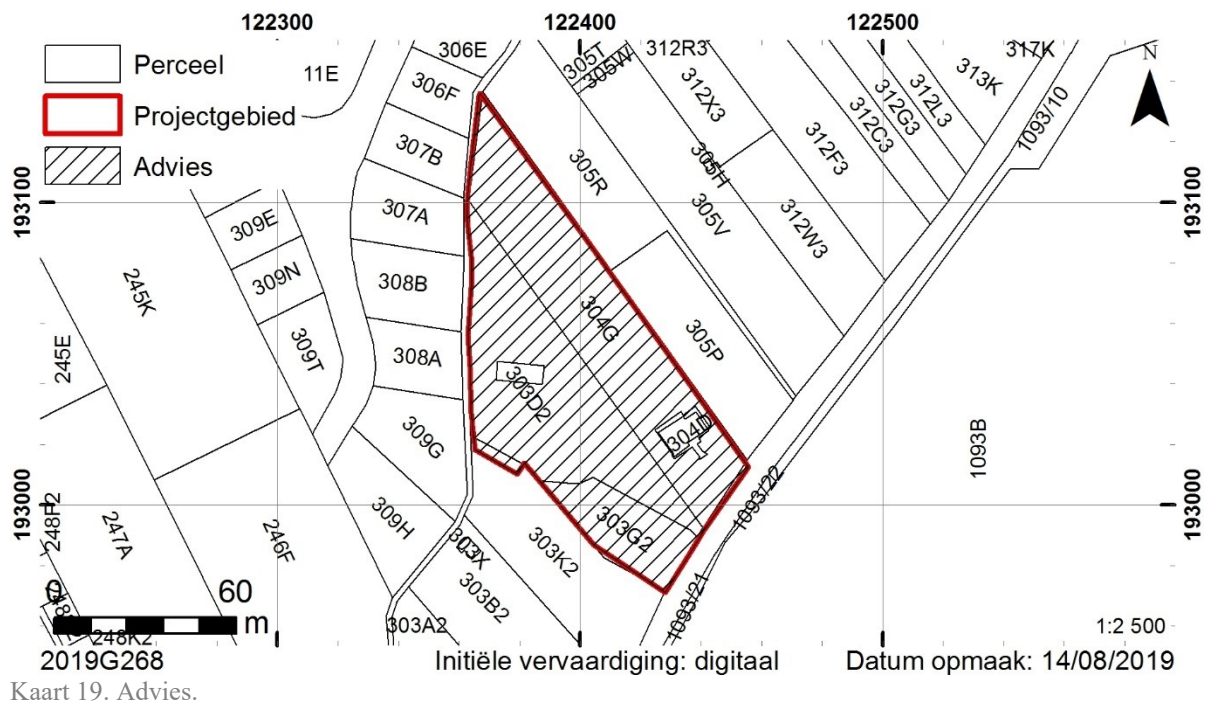
Dientengevolge kan gesteld worden dat bij de geplande werkzaamheden al het mogelijk aanwezige archeologische erfgoed vernield zal worden. Het is dan ook noodzakelijk dat de aan- dan wel afwezigheid van archeologisch erfgoed vastgesteld wordt door verder onderzoek.

2.2.7. Advies

Bij verkavelingen wordt steeds uitgegaan van een totale vernieling van enig archeologisch erfgoed, waardoor in principe het gehele projectgebied verder onderzocht zou moeten worden. Bij dit onderzoek kunnen echter twee zones uitgesloten worden, namelijk de reeds bestaande en te behouden villa (huisnummer 19) en het zwembad, waar de ondergrond reeds verstoord werd. De totale oppervlakte waar een verder onderzoek wordt geadviseerd bedraagt 7242,48 m².

Omwille van de zeer lage kans op de aanwezigheid van steentijdmateriaal wordt geen verder onderzoek in het kader hiervan geadviseerd. Aangezien de mogelijkheid bestaat dat er wel sites uit jongere perioden aanwezig zijn, dient vrijwel het volledige projectgebied onderzocht te worden door middel van proefsleuven.

3. Synthese

In het kader van het bureauonderzoek werden meerdere onderzoeksvragen vooropgesteld. Onderstaand zullen deze bondig beantwoord worden:

- Wat zijn de gekende landschappelijke en aardkundige gegevens?
 - Het projectgebied is gelegen aan de rand van de alluviale vlakte van de oude Scheldemeander van Overmere-Donk. De meanderende Schelde zorgde voor een insnijding, waardoor de alluviale vlakte van de Schelde lager kwam te liggen dan de omliggende Vlaamse Vallei. Dit is te merken aan de topografie binnen het projectgebied dat afhelt in zuidelijke richting, naar de oude Scheldemeander toe. De paleomeander werd ongeveer 10 000 jaar geleden afgesneden van de Schelde waarna veenvorming begon. De ondergrond binnen het projectgebied bestaat uit Weichseliaan fluvio-periglaciaal zandig en lemig facies. Deze facies werden afgedekt door holoceen alluviaal zandig facies.
 - Controleboringen wijzen op een A-C-profiel binnen het gehele projectgebied. De ondergrond bestaat uit (erg) droog zand. De C horizont bevindt zich tussen 50 en 100 cm-mv.
- Wat is het historisch landgebruik? Welke invloed kan dit hebben gehad op de bewaring van eventueel archeologisch erfgoed?
 - Historische kaarten en luchtfoto's wijzen op een agrarische functie, dit ten laatste vanaf de 18de eeuw tot het midden van de 20ste eeuw.
 - In de tweede helft van de 20ste eeuw werden er enkele gebouwen gebouwd binnen het projectgebied. De rest van het projectgebied wordt grotendeels ingepalmd door bomen.
- Zijn er gekende archeologische waarden aanwezig binnen of in de omgeving van het projectgebied?
 - In de onmiddellijke omgeving van het projectgebied zijn er geen gekende archeologische waarden.
 - In de ruimere omgeving komen er verschillende archeologische sites voor uit de steentijd, ijzertijd, Romeinse tijd, middeleeuwen en nieuwe tijd.
 - De meeste van de steentijdsites bevinden zich op een gelijkaardige landschappelijke locatie als het huidige projectgebied. De recentere sites bevinden zich voornamelijk op iets hoger gelegen locaties.

- Wat is de kans dat archeologische sites aanwezig zijn binnen het projectgebied?
 - De kans op een steentijd artefactensite is vrij klein. De locatie van de site is wel zeer aantrekkelijk maar binnen het projectgebied is geen sprake van enige bewaarde bodemontwikkeling. De podzol (en eventuele steentijdsites) werden waarschijnlijk opgenomen in de bouwvoor.
 - De kans op sites van recentere perioden (metaaltijden tot heden) is niet zeer groot maar kan niet uitgesloten worden.
- Indien archeologisch erfgoed verwacht wordt:
 - Hoe kan zich dit manifesteren?
 - Sites uit de metaaltijden tot en met nieuwste tijd manifesteren zich door de aanwezigheid van grondsporen.
 - Zijn er indicaties voor de diepte waarop het archeologisch erfgoed zich kan bevinden?
 - Archeologische sporen zullen zichtbaar zijn onder de bouwvoor. De C horizont kan aangetroffen worden op een diepte van 50 tot 100 cm.
- Wat is de impact van de geplande werken op eventueel archeologisch erfgoed? Welke maatregelen dienen dienaangaande genomen te worden?
 - Aangezien het een verkaveling betreft, kan uitgegaan worden van een algehele verstoring.
 - Teneinde de aanwezigheid van archeologisch erfgoed na te gaan dient een proefsleuvenonderzoek plaats te vinden. Hierbij dient het gehele projectgebied, uitgezonderd perceel 304D (villa, huisnummer 19) en het zwembad onderzocht te worden.

4. Samenvatting

JKV Invest wil een nieuw woonproject realiseren in Overmere. Aangezien het projectgebied een oppervlakte van 7480,97 m² heeft en de geplande werkzaamheden meer dan 1000 m² zullen beslaan, is de opmaak van een archeologienota verplicht.

In het kader van het bureauonderzoek werd informatie verzameld over de bewoningsgeschiedenis, landschapshistoriek, de topografie, geologie, het bodemgebruik, de aanwezige erfgoedwaarden en de historische ingrepen.

De bodem binnen het projectgebied wordt omschreven als bebouwde grond (OB). In de onmiddellijke omgeving staan er eveneens matig droge tot matig natte zandgronden met weinig duidelijke kleur B horizont (Zcb en Zdb) en droge zandgronden met verbrokkelde humus en/of ijzer B horizont (Zbb) aangeduid. Controleboringen binnen het projectgebied wijzen op de aanwezigheid van een droge zandgrond zonder profielontwikkeling. De potentiële bodemerosie binnen het projectgebied is onbekend maar in de ruime omgeving is er enkel sprake van verwaarloosbaar tot zeer lage potentieel bodemerosie. De dichtstbijzijnde natuurlijke waterloop bevindt zich aan de oude, afgesloten Scheldemeander van Overmere-Donk.

In de onmiddellijke omgeving van het projectgebied zijn er geen archeologische sites gekend. In de ruime omgeving echter zijn er verschillende vindplaatsen uit de steentijd gekend. Deze sites bevinden zich over het algemeen, net als het huidige projectgebied, aan de rand van de alluviale vlakte van de paleomeander van de Schelde. Binnen de paleomeander zijn er twee sites met walgrachten gekend. Buiten de meander zijn er bewoningsporen uit de ijzertijd en Romeinse tijd gekend, evenals twee sites met walgracht en een versterkt kasteel.

Aangezien het een verkaveling betreft, dient uitgegaan te worden van een algehele ernstige impact. Enkel op perceel 304D en op de locatie van het bestaande zwembad is dit niet het geval. Op basis van het bureauonderzoek kan de aanwezigheid van archeologisch erfgoed niet met zekerheid uitgesloten worden. Omwille hiervan dient dan ook een verder onderzoek uitgevoerd te worden. Aangezien er een zeer lage verwachting is voor de aanwezigheid van steentijdsites dient dit verdere onderzoek zich enkel te concentreren op mogelijke sporen uit jongere perioden. De beste manier om de mogelijke aanwezigheid van dergelijke sporen vast te stellen, is door middel van een proefsleuvenonderzoek. Omdat het projectgebied momenteel nog ingenomen wordt door bomen en gebouwen is het niet mogelijk om dit verdere onderzoek nu reeds uit te voeren.

5. Bibliografie

5.1. Geraadpleegde literatuur

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019a: *Oude Scheldemeander van Overmere-Donk en Berlare Broek* [online].

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/135203>, geraadpleegd op 30/07/2019.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019b: *Villa* [online].

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/79382>, geraadpleegd op 08/08/2019.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019c: *Donkiaan (Overmere)* [online],

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14923>, geraadpleegd op 08/08/2019.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019d: *Parochiekerk Sint-Pietersbanden* [online],

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/78640>, geraadpleegd op 08/08/2019.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019e: *Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart* [online],

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/79371>, geraadpleegd op 08/08/2019.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019f: *Boerenkrijgmonument* [online],

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/79373>, geraadpleegd op 08/08/2019.

VAN RANST E. & SYS C. 2000: *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)*, Gent.

VAN STRYDONCK M. & DE MULDER G. 2000: *De Schelde: verhaal van een rivier*, Leuven.

VERMEIRE, S., DE MOOR, G., ADAMS, R., (1999). *Quartaairgeologische Kaart van België, Vlaams Gewest, Verklarende tekst bij het Kaartblad (22) Gent (1/50.000)*. Haecon n.v, rapport AKG1741/00089, in opdracht van Ministerie Vlaamse Gemeenschap, Departement EWBA Administratie Economie, Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie.

5.2. Cartografische en iconografische bronnen

DOV 2017: *Bodemkaart 2.0*.

GDI-VLAANDEREN 2002: *Vectoriële versie van de Tertiaire geologische kaart* [shapefile], MVG-EWBL-ANRE (GIS-Vlaanderen).

GDI-VLAANDEREN 2015: *DHNV-II, DTM raster 1 m*.

GDI-VLAANDEREN 2019a: *GRB*.

GDI-VLAANDEREN 2019b: *Centrale Archeologische Inventaris*

RAG – VZ1 – 490: " *Figurative kaart der prochie van Overmeere, lande van Dendermonde, gemaect ten verzoeken van Philippus Erardus Van der Noot, bisschop van Gent, door Philippus Jacobus Benthuyss; vry ende gezworen landmeter geadmitteerd door den raed van Vlaenderen*". *Figuratieve kaart van Overmere*. 1726.

https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=514/514_0549_000/514_0549_000_00490_000/514_0549_000_00490_000_0_0001.jp2